

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/77/58-62>

Nuranə Marif qızı Cəfərova
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
Müəllim
nurana.jafarova@yahoo.com

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ MOTİVASİYANIN FORMALAŞMASINA TƏSİR EDƏN XÜSUSİ ŞƏRTLƏR

Xülasə

Bu məqalədə xarici dilin tədrisində motivasiyanın formalaşmasına təsir edən xüsusi şərtlər təqdim olunur. İngilis dilini bilmək müasir dövrün əsas tələblərindən biridir. Lakin dili öyrənməyin əsası insanın istəyindədir. Bu gün motivasiya dilin tədrisində mühüm rol oynayır. Bu, tələbələrin müstəqilliyini artırır, dil tədrisinə marağı oyadır və dil bacarıqlarını inkişaf etdirir. Şagirdlərin xarici dilə olan marağının, özünə inamın daha da artması, biliklərin genişlənməsi üçün daim yeni şeylər öyrənməyə can atması, kollektiv qarşısında çıxış etmək, fikir yürütmək, müzakirələrdə iştirak etmək, rəqabət hissini duymaq, qabiliyyət və bacarıqlarından istifadə edərək bildiklərini söyləməkdən qorxmamaq kimi hissələri aşılamaq üçün motivasiyanın əhəmiyyəti çox böyükdür. Ona görə də motivasiyanın təqdim etdiyi imkanlardan xəbərdar olmaq və onları dil tədrisində tətbiq etmək vacibdir.

Açar sözlər: *motivasiya, şərtlərin təsnifatı, xüsusi məqsədlər üçün ingilis dili, kommunikativ öyrənmə, kontekstual yanaşma*

Jafarova Nurana Marif

Special conditions influencing the formation of motivation in teaching a foreign language

Abstract

This paper presents special conditions influencing the formation of motivation in teaching a foreign language. Knowledge of English is one of the main requirements of modern era. But the basis of learning a language is a person's desire. Today motivation plays an important role in language teaching. It evokes students' independence, promotes interest in language teaching, and develops their language skills. To instill students' interest in a foreign language, self-confidence, a constant desire to learn new things to expand their knowledge, to speak in front of a team, to think, to participate in discussions, to feel competitive, not to be afraid to say what they know. The importance of motivation is great. Therefore, it is necessary to be aware of the opportunities presented by motivation and to apply them to language teaching.

Key words: *motivation, classification of conditions, English for special purposes, communicative learning, contextual approach*

Giriş

Motivasiya həm daxili, həm də xarici psixologiyanın əsas problemlərindən biridir. Ən ümumi mənada motivasiya insanı bu motivlə müəyyən edilən fəaliyyətə daxil olan hər hansı bir hərəkəti etməyə stimullaşdırır, təşviq edən şeydir. O, insan fəaliyyətinin mənbəyidir.

Motivasiya dedikdə, şəxsiyyətin aktivliyini müəyyən edən təhrikəddici amillərin məcmusu nəzərdə tutulur. Bunlara insan davranışını şərtləndirən motivlər, ehtiyaclar, tələbatlar, stimullar, şərait və s. kimi amillər aiddir [3, s. 6]

Motivasiya universitetdə yuxarı kurs tələbələrinin davranışını, qərarlılığını, fəaliyyətini müəyyənləşdirən ən önəmli güc mənbələrindən biridir [2, s. 13].

Motivasiya quruluşunda təhsil motivasiyası xüsusi yer tutur. Psixoloji və pedaqoji ədəbiyyatın təhlili yuxarı kurs tələbələrində müstəqil işin təşkili zamanı xarici dil öyrənmək motivasiyasının bir sıra şərtlərlə təsirli olduğunu müəyyən etməyə imkan verir. Universitetlərdə xarici dilin tədrisi üçün optimal

şəraitin yaradılması bu fənnin öyrənilməsi motivasiyasının inkişafına kömək edir. Qeyd etmək lazımdır ki, şərtlərin təsnifatı problemi olduqca mürəkkəbdir, çünki bu problemə dair müxtəlif fikirlər və yanaşmalar mövcuddur [12].

A.A. Verbitski, H.A. Bakşayeva təhsil fəaliyyətinin təşkili üçün motivasiyanın psixoloji və pedaqoji şərtlərini müəyyən edib: müəllim şəxsiyyətinin psixoloji xüsusiyyətləri; müəllim və tələbələrin fərdi, bərabərhüquqlu qarşılıqlı əlaqələrinin xüsusiyyətləri; tədris materialının təqdimat formaları və tələbələrin işinin təşkili yolları; tələbələrin birgə fəaliyyətinin müxtəlif formalarını müəyyən edən tədris materialının təşkili xüsusiyyətləri; hər hansı bir tədris metodunun əsası olan texnikaların incə tətbiqi; təhsil fəaliyyətinin təşkilində müsbət motivasiya nəzərə alınmaqla fənnin quruluşunu, tədris materialının qurulma xüsusiyyətlərini, əldə olunan biliklərin məzmununu, tədris tapşırıqlarının təqdim olunması üsullarını; ümumi elmi və əsas universitet fənləri arasında fənlərarası əlaqələrin qurulması; pedaqoji qiymətləndirmə; başqalarının qiymətləndirməsi; təlim idarəetmə növü; motivlərin iyerarxik vəziyyətini nəzərə almaq və təlimin təşkilində səmərəliliyini müəyyən etmək; tədris materialının məzmununun tələbələrin ehtiyaclarına uyğunluğu; gələcək peşə perspektivləri; semiotik, oyun, sosial öyrənmə modellərinin ardıcıl istifadəsi yolu ilə qurulan gələcək peşə fəaliyyətinin konteksti [6, s. 58 - 64].

A.A. Verbitski, H.A. Bakşayev təhsil fəaliyyətinin motivasiyasına müsbət təsir edən bir sıra şərtlər mövcud olduğunu hesab edir və bunlardan ən vaciblərini aşağıdakılar kimi qəbul edirlər: optimal çətinlik səviyyəsi, öyrənmə çətinliyi, mənimsənilmiş tədris materialının ardıcıl ümumiləşdirilməsi, mücərrəddən konkretliyə inkişaf, şəxsiyyət fəaliyyəti, davamçı peşəkar fəaliyyətin məzmununun modelləşdirilməsi [7, s. 58 - 64].

Universitetlərdə xarici dilin tədrisində motivasiyanın formalaşması üçün aşağıdakı xüsusi şərtləri qeyd etmək olar.

1. Tələbələrin materiallarında kontekstual təhsil prinsipləri əsasında seçilmiş peşə biliklərinin formalaşdırılması, gələcək peşə barədə kifayət qədər dolğun və adekvat bir fikir, tədris planlarının, universitetin tədris proqramının bölmələri və mövzularının həyata keçirilməsindəki rolu və əhəmiyyəti, onların arasındakı əlaqə, peşə baxımından əhəmiyyətli vəziyyətlər və bir mütəxəssisin sosial bacarığı üçün tələblər.
2. Müasir tədris metodlarından istifadə.
3. Tədris materialının məzmunu tələbələrin bacarıq və ehtiyaclarına uyğunluğu.
4. Qarşılıqlı dəstək atmosferi.
5. İşçi qrupunda qarşılıqlı təhsil mühiti.
6. Xarici dil dərslərində istifadə olunan texnikanın köməyi ilə gələcək peşəyə şəxsi münasibətin formalaşdırılması.
7. "Kommunikativ motivasiyanı" qorumaq üçün intensiv tədris metodlarından istifadə.

Motivasiyanın inkişafı gələcək peşə fəaliyyətinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla formalaşdırılır, buna görə də, tələbələrlə işləyərək çox peşəkar psixoloji fəaliyyətin xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək lazımdır. Peşəkar psixoloji fəaliyyətin ən əlamətdar xüsusiyyətləri arasında əksər müəlliflər (I.V. Vaçkov, N.V. Klyueva, R. Kociunas və başqaları) yüksək səviyyəli sosial cəhətdən bunları fərqləndirirlər -psixoloji bacarıq, refleksivlik, empatik qabiliyyət, problemləri aydın və konkret şəkildə ifadə etmək bacarığı. L. Şapiro tərəfindən müəllimin ideal şəxsiyyəti təsvir edilmişdir [9, s. 67]. O, səmimiyyət, rahatlıq, dözümlülük, özünü tanımaq, mehriban olmaq, fərdi inteqrasiya kimi şəxsiyyət xüsusiyyətləri müəyyənləşdirib. Qrup prosesinin xüsusiyyətlərini müəllimə anlatmaq vacibdir.

Psixoloji və pedaqoji ədəbiyyatlarda müəllimin şəxsiyyətinə dair aşağıdakı tələblər siyahısı təqdim olunur:

- çətinliklərə tab gətirmək üçün yaxşı fiziki və zehni sağlamlıq;
- peşə etikasına, ədəbə riayət etmək;
- davranışın əvvəlcədən müəyyən edilməsi;
- özünə inam;
- əməksevərlik və yüksək məhsuldarlıq;
- xarakterin bütövlüyü, düzlük, dürüstlük;

- qərarın müstəqilliyi, öz rəyini formalaşdırmaq və eyni zamanda öz səriştəliyinin, təcrübəsinin və mühakiməsinin məhdudiyyətlərini tanıma bacarığı;
- yüksək intellekt səviyyəsi;
- mülahizə;
- inkişaf etmiş analitik bacarıqlar, mürəkkəb hadisələri elementlərə bölmək, məlumatları sintez etmək, problem vəziyyətlərinin əsas amillərini təsnifləşdirmək, balanslaşdırmaq və qiymətləndirmək bacarığı;
- inkişaf etmiş təxəyyül;
- şəxslərarası münasibətlər sənətinin ustalığı.

Universitetlərdə yuxarıdakı keyfiyyətlərin formalaşmasına diqqət yetirmək lazımdır. Xarici dil müəllimi işində fəal sosial öyrənmə metodlarından (rol oyunları, təlimlər, vəziyyətin təhlili və s.) istifadə edərək bu problemi həll edir. Buna əsasən, ona yüksək tələblər qoyulur: o, uyğunlaşan, açıq, empatik, təlim prosesini təşkil edən rəhbər olmalıdır.

Xarici dil öyrənmək motivasiyasının formalaşması şərtlərinə dair bir sıra yanaşmaları təhlil edərək, aşağıdakı parametrlərə görə sistemləşdirilməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

- daxili motivasiyanın formalaşmasına təsir edən şərtlər;
- xarici motivasiyanın formalaşmasına təsir edən şərtlər.

Düşünürük ki, xarici dil öyrənmək motivasiyasına müsbət təsir göstərən aşağıdakı pedaqoji şərtlər Dil fakültəsinin tələbələri üçün zəruridir:

- daxili motivasiyanın formalaşmasına təsir edən şərtlər: a) peşə marağı və müvafiq olaraq gələcək peşə fəaliyyəti üçün əldə olunan biliklərin praktik və nəzəri əhəmiyyətini dərk etmək (məlumatlı və maraqlı mətnlərin seçimi); professional psixoloji fəaliyyətin xüsusiyyətləri, təhsilin fərdiləşdirilməsi yolu ilə tədqiqat bacarıqlarının formalaşdırılması [10]; b) müəllim (onun şəxsi xüsusiyyətləri, metodik savadı, tələbələrin aldığı ixtisasa istiqamət, müəllimin tələbələrin özlərinə qarşı qoyduğu məqsədlərdən xəbərdar olması, xarici dil öyrənməsi, ünsiyyətliliyi, açıqlığı, empatiyası); biliklərin daha yaxşı mənimsənilməsinə kömək edən və aktiv tədris metodları ilə həyata keçirilən dərslərin emosional zənginliyi;

- xarici motivasiyanın formalaşmasına təsir edən şərtlər: müvəffəqiyyətli bir vəziyyət yaratmaq və ya uğursuzluq və onun səbəbləri, peşələrin rəqabəti, peşələrin kommunikativ istiqaməti.

Yuxarıda müzakirə olunan şərait ali təhsilin didaktikasında mövcud olan müxtəlif yanaşmalardan istifadə edərək yaradıla bilər. Bizim vəzifəmiz xarici dilin öyrənilməsinə müasir yanaşmaları təhlil etmək və tələbələr arasında xarici dil öyrənmək motivasiyasının inkişafına daha çox kömək edən şərtləri müəyyənləşdirməkdir.

"Xarici dil" fənninin xüsusiyyətlərini xarakterizə edərək, onun təlim strategiyasını və digər akademik fənlərdən fərqləndiyini müəyyən edən müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Fərqli yanaşmaları müəyyənləşdirməyin çətinliyi eyni yanaşmaların eyni və ya fərqli ölkələrin alimləri tərəfindən fərqli şəkildə təyin olunmasıdır.

Müasir tədris metodları eklektizm və ya müxtəlif yanaşmaların təməl prinsiplərini birləşdirmək üçün müxtəlif variantlara əsaslanır, buna görə əsas yanaşmaları və tədris metodlarını müəyyənləşdirməyə ehtiyac var.

Y.V. Maslova aşağıdakı əsas yanaşmaları müəyyənləşdirir: mədəni, linqvistik, kommunikativ. Sonuncu yanaşmanın ortaya çıxması obyektiv zərurətdən qaynaqlanır, çünki təlim məqsədi kimi xarici dildə ünsiyyət qurma qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsindən sonra zaman keçdikcə ənənəvi olaraq istifadə olunan metodlarla yeni hədəf arasındakı uyğunsuzluq daha aydın və kəskin hiss olunmağa başladı [11].

Kommunikativ öyrənmənin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təlim prosesi ünsiyyət prosesinin bir modelidir. Tədris prosesini ünsiyyət prosesinin bir modeli kimi yaratmaq, ünsiyyətin yalnız əsas, prinsipial əhəmiyyətli parametrlərini modelləşdirmək deməkdir, bunlar: ünsiyyət prosesinin kommunikativ fəaliyyətinin fərdi xarakteri, nitq tərəfdaşlarının münasibəti və qarşılıqlı əlaqəsi, rabitə prosesinin əsaslı sistemi, sistemli nitq deməkdir. Kontekstual yanaşma ali təhsilin bugünkü

pedaqogikasında ən effektiv strategiyaları mənimsəyir və tələbələrin motivasiya sahəsinə müsbət təsir göstərməyə kömək edir. Kontekstual təlimdə:

- tələbə əvvəldən fəal mövqedədir, çünki akademik fənlər onların tədrisi üçün müəyyən bir ssenari ilə fəaliyyət növləri (təhsil, kvazi-peşə, təhsil-peşə) şəklində təqdim olunur;

- tələbə fəaliyyətinin bütün potensialını əhatə edir - qəbuletmə səviyyəsindən tutmuş orta qərarlar qəbul etmək üçün ictimai fəaliyyət səviyyəsinə qədər;

- biliklər tələbələr tərəfindən koqnitiv və professional motivasiyanın inkişafını, tədris prosesinin şəxsi mənasını müəyyənləşdirən simulyasiya edilmiş peşəkar vəziyyətlərin həlli kontekstində əldə edilir;

- tələbələrin işlərinin fərdi və müştərək, kollektiv formalarının məqbul birləşməsi istifadə olunur; bu, hər kəsə intellektual və şəxsi məzmununu başqaları ilə bölüşməyə imkan verir, təkcə işin deyil, həm də fərdin mənəvi keyfiyyətlərinin inkişafına səbəb olur;

- pedaqoji prosesin məntiqi mərkəzi ənənəvi təlimdə olduğu kimi "məlumatın ötürülməsi" deyil;

- tədris və tərbiyəvi təsir obyektindən tələbə gələcək peşə və sosial-mədəni fəaliyyətin subyektinə çevrilir, nəinki intellektual və mənəvi mədəniyyətini "istehlak edir", həm də onu yaradıcı inkişafının həqiqəti ilə zənginləşdirir [5, s. 60-63].

M.K. Kabardov və E.V. Artsişevskaya qeyd etdiyi kimi, xarici dil tədrisinin effektivliyini və keyfiyyətini artırmaq davamlı işdir [8].

Bunun həyata keçirilməsi üçün, kontekstual öyrənmə prinsiplərini ətraflı araşdıraraq, qərbdə nəzəri mövqelərdən inkişaf etmiş yeni bir istiqamət üzərində düşünmək lazım olduğunu düşünürük. Bu sahə xüsusi məqsədlər üçün İngilis dili və ya ESP adlanır. Nəzəri baxımdan kontekstual yanaşma hər hansı bir ixtisasa aiddirsə, "Xüsusi məqsədlər üçün İngilis dili" dar tətbiq olunan bir istiqamətə malikdir və fikrimizcə, kontekstual təhsilin bir qolu hesab edilə bilər.

Xüsusi məqsədlər üçün İngilis dilinə daxildir: biznes ingilis dili, elm və texnologiya üçün ingilis dili, tibbi ingilis dili, hüquqşünaslar üçün ingilis dili və s.

Araşdırmalar göstərir ki, tələbələrin əksəriyyəti gələcək bir mütəxəssisin əmək bazarındakı rəqabət qabiliyyətinin xarici dil bilmədən mümkün olmadığını hesab edir. Üstəlik, vaxt keçdikcə tələbələr daha mobil olurlar və müxtəlif mübadilə proqramlarında, habelə xaricdə məşğulluqla bağlı proqramlarda fəal iştirak etməyə çalışırlar. Tələbələrdə yaranan yeni ehtiyaclara müəllimlər tərəfindən diqqət edilməli və ingilis dilinin tədrisi zamanı nəzərə alınmalıdır [14].

Nəticə

Hal-hazırda bir çox Qərb müəllim və metodistləri bu dildə öyrənmənin həm peşə yönümlü olmalı, həm tələbə, həm də müəllim üçün məmnunluq gətirməli olduğu nöqtəsini vurğulayır. Bu məqsədə çatmaq üçün "makro tapşırıqlar" və "mikro tapşırıqlar" olaraq iki qrup təklif olunur [13]. Bundan əlavə, makro tapşırıqlar həqiqi sosial-peşə fəaliyyətinin simulyasiyası olan və həm peşə üçün lazımi bacarıqları və həm də ingilis dili biliklərini inkişaf etdirmək üçün yaradılan pedaqoji və dilçilik fəaliyyətləri olaraq müəyyən edilmişdir. Mikro tapşırıqlar makro tapşırıqlar üçün ilkin hazırlıq hesab olunur.

Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq hesab edirik ki, hazırda ingilis dilinin xüsusi məqsədlər üçün tədrisinə yönəldilən yanaşma əsas konsepsiya və məqsədləri ilə A.A. Verbitskinin hazırladığı kontekstual yanaşma ilə əlaqələndirilir. Fikrimizcə, fərq yalnız müxtəlif mövzular nəzərə alınmaqla, kontekstual yanaşmanın nəzəri cəhətdən bütün aspektləri nəzərdən keçirməsində, ESP-nin isə daha dar sahədə tətbiq olunan olmasıdır.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya: ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Çinar-Çap, 2009, 620 s.
2. Orucova N. Təhsildə motivasiya – şagirdlərin öyrənməyə cəlb olunması, Olaylar, 2019, 12-13 dekabr, s 13.
3. Orucova S. Hacıyeva S. Motivasiyanın psixologiyası: dərs vəsaiti. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 121 s.

4. Seyidov S.İ., Həmzəyev M.Ə. Psixologiya (yaş və peşəqəji psixologiya məsələləri). Bakı: Nurlan, 2007, 700 s.
5. Verbickij A.A. Novaja obrazovatel'naja paradigma i kontekstnoe obuchenie. — M.: IC, 1999. - 75 s.
6. Verbickij A.A., Bakshaeva N.A. Razvitie motivacii studentov v kontekstnom obuchenii. - M.: IC, 2000. - 200 s,
7. Verbickij A.A., Bakshaeva N.A. Problema transformacii motivov v kontekstnom obuchenii // Voprosy psixologii. - 1997. — # 3. - S. 12 - 22.
8. Kabardov M.K, Arcishevskaja E.V. Tipy jazykovyh i kommunikativnyh sposobnostej i kompetencii // Voprosy psixologii. - 1996. — # 1. - S. 34 - 49.
9. Kochjunas R. Psihoterapevticheskie gruppy: Teorija i praktika: Ucheb. posobie: Per. s lit. — M.: Akademicheskij proekt, 2000. — 238 s.
10. Kuznecova V.A. Teorija i praktika mnogourovneвого universitetskogo pedagogicheskogo obrazovaniya. -Jaroslavl': JarGU, 1995. - 268 s.
11. Maslova Ju.V. Soderzhanie i formy inojazychnoj rechevoj dejatel'nosti studentov ped. vuza v kontekstnom obuchenii (na materiale anglijskogo jazyka): Avtoref. dis. ...kand. ped. nauk. - Lipeck, 2000. - 26 s
12. Rjabova N.M. Aktivizirujushhee vzaimodejstvie prepodavatelej i studentov v uchebno-poznavatel'nom processe kak sposob dostizheniya pedagogicheskix celej: Avtoref. dis. ...kand. ped. nauk. - Kostroma, 1996. - 28 s.
13. Kj-al Th. Creative Classroom 1989-1993. - Washington: US Information Agency, 1995. — 165 p.
14. Specialist English Teaching and Learning - The State of the Art in Russia. Baseline study Report. — The British Council - Publishing House «Petropolis», 2002. —147 p.
15. Ur P. A Course in Language Teaching. - Cambridge: Cambridge University Press, 1991. — 375 p.
16. Werner, B. A theory of motivation for some classroom experiences// Journal of Educational Psychology. - 1979. — № 71. — P. 3 — 35.
17. Williams, M., Burden, R.L. Psychology for Language Teachers. - Cambridge: Cambridge University Press, 1999. - 240 p.

Rəyçi : dos.F.Ə.Rzayeva

Göndərib: 23.02.2022

Qəbul edilib: 26.03.2022